

Zbigniew Rycerz MSF¹

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

„Bogactwo” Bożego miłosierdzia w listach św. Pawła

Streszczenie

Autor stawia sobie za cel prezentację miłosierdzia w listach św. Pawła w aspekcie ubogacającej relacji Boga do człowieka. Poddaje analizie najbardziej reprezentatywne teksty, które zawierają bazę semantyczną: ἔλεος-ἐλεέω i οἰκτιρμός-οἰκτίρω. Punktem wyjścia czyni osobiste doświadczenie miłosierdzia Bożego w życiu apostoła. Następnie podejmuje próbę wnioskowania jak ono wpłynęło na rozwój nauki o miłosierdziu i jakie znalazło przełożenie na praktykę życia chrześcijańskiego. W końcu zadaje pytanie o dojrzałość Pawłowej nauki o Bożym miłosierdziu.

Słowa kluczowe: bogactwo, Boże miłosierdzie, Boża sprawiedliwość, listy św. Pawła

Summary

The „Abundance” of God’s Mercy in the Letters of St. Paul

The author aims at presenting mercy in the letters of St. Paul in the aspect of the enriching relation of God towards man. He analyses the most representative texts, containing the semantic base: ἔλεος-ἐλεέω and οἰκτιρμός-οἰκτίρω. He takes the personal experience of God’s mercy in the apostle’s life as the starting point. Then, he attempts to deduce how it has influenced the development of the doctrine of mercy and how it has reflected in the practice of the Christian life. Finally, he enquires about the maturity of the Pauline doctrine of God’s mercy.

Keywords: the abundance, God’s mercy, God’s justice, the letters of St. Paul

---

¹ Zbigniew Rycerz MSF (ORCID: 0000-0002-9238-6531) – kapłan Zgromadzenia Misjonarzy Świętej Rodziny (święcenia 19.05.2012), mgr zarządzania i marketingu Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu (2005), mgr teologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (2012), doktorant biblistyki Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie (od 2014) ze stopniem naukowym licencjatu kościelnego (2016). Adres do korespondencji: ul. Leopolda Miki 3, 44-144 Żernica. E-mail: zbigi1@o2.pl.

Papież Franciszek w bulli *Misericordiae vultus* zachęca, aby temat miłosierdzia przedstawić z nowym entuzjazmem². Spośród wszystkich autorów Nowego Testamentu, to właśnie Paweł ma go najwięcej, a jego listy są źródłem nieustającej inspiracji. W nich bowiem można znaleźć najbardziej pogłębioną teologię miłosierdzia³.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie *de novo* miłosierdzia w listach apostoła w aspekcie ubogacającej relacji Boga do człowieka. Porządkując badany materiał, przyjęto kryterium logiczne, które pozwoli ukazać rozwój nauki o miłosierdziu.

W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na jej dobre opracowanie⁴. Nie zauważa się istotnej różnicy w jej przekazywaniu w listach proto- i deuteropawłowych, co pozwala pozostawić problem autorstwa listów bardziej szczegółowym badaniom⁵.

W tytule artykułu wybrano termin „bogactwo” (gr. *πλοῦτος*), ponieważ jest on charakterystyczny dla listów Pawłowych i używany, w sensie religijnym, jako ubogacenie człowieka przez Boga⁶.

Treść niniejszego opracowania zostanie ujęta w następujące punkty: terminologia miłosierdzia (1), Pawłowa *berakah* (2), Boży plan miłosierdzia (3), kapłaństwo miłosierdzia (4) oraz *teofania* Pawłowa (5). W pierwszym, w koniecznym zakresie, zostaną przedstawione podstawowe terminy greckie na określenie miłosierdzia. W drugim przeanalizujemy doświadczenie miłosierdzia Ojca w życiu apostoła. W trzecim zbadamy jego wpływ na rozwój nauki o miłosierdziu. W czwartym – przełożenie nauki na praktykę życia chrześcijańskiego. W piątym zadamy sobie pytanie o dojrzałość Pawłowej teologii miłosierdzia.

---

² Por. Franciszek, Bulla *Misericordiae vultus*, Rzym 2015, nr 12.

³ Por. J. Bernaciak, *Temat miłosierdzia w Listach św. Pawła*, w: *Święty Paweł i jego dzieło*, red. J. Miczyński, Lublin 2014, s. 178; S. Hałas, *Miłosierdzie w Piśmie Świętym*, Kraków 2016, s. 87.

⁴ Por. S. Hałas, *Bóg jako miłosierny ojciec. Biblijne podstawy teologii miłosierdzia*, „Symposium” 7 (2003) nr 2, s. 54; G. Wrona, „Obdarzony miłosierdziem przez Pana” (1 Kor 7, 25). *Teologia miłosierdzia w Listach św. Pawła*, Kraków 2010, s. 266.

⁵ Por. J.M. Czerski, *Miłosierdzie w listach św. Pawła*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Polskiego” 13 (1992), s. 13; G. Wrona, „Obdarzony miłosierdziem...”, dz. cyt., s. 31.

⁶ Por. S. Hałas, *Bóg jako miłosierny ojciec...*, dz. cyt., s. 60; D. Piekarz, „Ubodzy, a wzbogacający wielu” (por. 2 Kor 6, 10). *Uboństwo Chrystusa i wiernych w nauczaniu św. Pawła*, „Polonia Sacra” 20 (2016) nr 1, s. 81.

1. Terminologia miłosierdzia

Bogactwo miłosierdzia w listach św. Pawła przejawia się przede wszystkim w rozbudowanej terminologii biblijnej⁷. Apostoł, korzystając z semantyki Septuaginty, nadaje jej słownictwu oryginalne treści poprzez umieszczenie w nowym kontekście⁸. Cel artykułu pozwala dokonać koniecznej delimitacji materiału i skupić się na dwóch bazach semantycznych: ἔλεος-ἐλεέω oraz οἰκτιρμός-οἰκτιρῶ.

Pierwsza wyraża ideę miłosierdzia, dobroci, łaski, zbawczego czynu Boga i Jego wierności przymierzu⁹. Wskazuje na obiektywną dyspozycję udzielenia pomocy temu, który znajduje się w rozpaczliwej sytuacji¹⁰. Podkreśla przy tym całkowitą wolność Boga (por. Rz 9, 15–18)¹¹. W sensie jurydycznym oznacza bezinteresowne przebaczenie i odpuszczenie grzechów¹². Stąd najczęściej występuje w przeciwstawieniu do słusznego gniewu Boga (por. Rz 9, 22–23)¹³. Tak rozumiane miłosierdzie jest źródłem powszechnego zbawienia (por. Rz 11, 30n; 15, 9)¹⁴. W żadnym wypadku nie przekreśla ono sprawiedliwości, ponieważ oba terminy łączy temat wierności Boga w wypełnianiu obietnic¹⁵. Miłosierdzie jest zatem pogłębieniem sprawiedliwości, w nim osiąga ona swoje apogeeum¹⁶.

---

⁷ Por. J. Bernaciak, *Temat miłosierdzia...*, dz. cyt., s. 178.

⁸ Por. X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, tłum. i oprac. K. Romaniuk, Poznań 1986, s. 399n.; J.M. Czerski, *Miłosierdzie w listach św. Pawła*, dz. cyt., s. 14.

⁹ Por. J.M. Czerski, *Miłosierdzie w listach św. Pawła*, dz. cyt., s. 15; S. Hałas, *Bóg jako „Ojciec miłosierdzia”* (2 Kor 1, 3). *Biblijne powiązanie Bożego miłosierdzia z ojcostwem*, „*Verbum Vitae*” 3 (2003), s. 176.

¹⁰ Por. X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, dz. cyt., s. 399n.

¹¹ Por. W. Zyzak, *Miłosierdzie jako termin teologiczny*, „*Polonia Sacra*” 19 (2005) nr 1, s. 137.

¹² Por. J.M. Czerski, *Nowotestamentalna terminologia miłosierdzia*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 1 (1987) nr 40, s. 21.

¹³ Por. J.M. Czerski, *Miłosierdzie w listach św. Pawła*, dz. cyt., s. 14.

¹⁴ Por. W. Zyzak, *Miłosierdzie jako termin teologiczny*, dz. cyt., s. 137.

¹⁵ Por. W. Zyzak, *Miłosierdzie jako termin teologiczny*, dz. cyt., 135n; Z.J. Zdybicka, *Sprawiedliwość a miłosierdzie w chrześcijaństwie*, w: *Sprawiedliwość-idea a rzeczywistość*, red. P. Jaroszyński, Lublin 2009, s. 127n.

¹⁶ Por. W. Zyzak, *Miłosierdzie jako termin teologiczny*, dz. cyt., s. 144.

Druga oddaje ideę łaski, litości, miłosierdzia i współczucia¹⁷. Charakteryzuje ją jednak większa intensywność i głębia uczuć, silna potrzeba ich zmanifestowania na zewnątrz¹⁸. Występuje w kontekście przyczyny sprawczej i motywacji działania człowieka wierzącego (por. Rz 12, 1)¹⁹. Przeważnie łączy się z zagadnieniem paraklezy (gr. παράκλησις; por. Rz 12, 1; 2 Kor 1, 3; Flp 2, 1). Występuje, podobnie jak pierwsza grupa, w opozycji do gniewu Boga (por. Ef 2, 3–4).

Przejdźmy zatem do najbardziej reprezentatywnych tekstów, zawierających bazę semantyczną: ἔλεος–ἐλεέω i οἰκτιρμός–οἰκτίρω.

2. Pawłowa *berakah*

Paweł, żarliwy wyznawca judaizmu, który za cel swego życia obrał zniszczenie Kościoła (por. Ga 1, 14), znajduje się w sytuacji egzystencjalnej człowieka zagubionego, potrzebującego pomocy z zewnątrz, aby dostrzec destrukcyjność swojego działania. Objawienie Bożego miłosierdzia dokonuje się w najbardziej odpowiednim momencie jego życia. Wyposażony przez arcykapłanów w absolutną władzę był bowiem gotowy zrealizować swoją żądzę zabijania (por. Dz 9, 1).

Ten moment doświadczenia szczególnej łaski od miłosiernego Boga mocno wpływa na jego samoświadomość. Apostoł konstatuje, że jako pierwszy z grzeszników, pierwszy też dostał miłosierdzia (por. 1 Tm 1, 15–16). Dzięki temu staje się wiarygodnym nauczycielem (por. 1 Kor 7, 25), sługą (por. 2 Kor 4, 1) oraz nawróconym świadkiem miłosierdzia (por. 1 Tm 1, 12–16). Bogactwo Bożego miłosierdzia przejawia się w obecności Bożego ducha (por. 1 Kor 7, 40), w mocy przewycięzania trudności i cierpienia dla Chrystusa (2 Kor 4, 8–10), a przede wszystkim w nadprzyrodzonym poznaniu Jego chwały w Jezusie (por. 2 Kor 4, 6).

Najdojrzałszym owocem kontemplacji Pawłowego doświadczenia są słowa *eulogii* Drugiego Listu do Koryntian: „Błogosławiony Bóg i Ojciec

¹⁷ Por. J.M. Czerski, *Miłosierdzie w listach św. Pawła*, dz. cyt., s. 16.

¹⁸ Por. X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, dz. cyt., s. 399n; S. Hałas, *Bóg jako „Ojciec miłosierdzia”...*, dz. cyt., s. 170–171.

¹⁹ Por. A. Gieniusz, *Boże Miłosierdzie jako źródło chrześcijańskiego nonkonformizmu (Rz 12,1-2[8])*, „*Verbum Vitae*” 3 (2003), s. 145.

Pana naszego, Jezusa Chrystusa, Ojciec miłosierdzia (gr. ὁ πατήρ τῶν οἰκτιρῶν) i Bóg wszelkiej pociechy (gr. πάσης παρακλήσεως)” (2 Kor 1, 3)²⁰. Tą formą modlitwy autor wyraźnie nawiązuje do starotestamentowej *berakah* (por. Ps 31, 22; 119, 12)²¹. W ten sposób chce podkreślić, podobnie jak czynił to Jezus, swoją nadprzyrodzoną świadomość, że to Bóg Ojciec jest źródłem miłosierdzia²². Ponadto pragnie wyrazić przeżyty prawdę teologiczną, że najpełniejszym i najdoskonalszym objawieniem miłosierdzia Ojca jest Osoba Chrystusa. On sam zaś jest Jego nowym stworzeniem, opieczętowanym i napełnionym Duchem Świętym (por. 2 Kor 1, 22).

3. Boży plan miłosierdzia

Osobiste doświadczenie Bożego miłosierdzia oraz sukcesy na polu ewangelizacyjnym zmuszają Pawła do zrewidowania swojego wyobrażenia odnośnie do zbawczego dzieła Boga²³. Ta teologiczna rewizja owocuje opracowaniem wyjątkowego traktatu o miłosierdziu Bożym, któremu poświęca trzy rozdziały Listu do Rzymian (Rz 9–11). Jego absolutnym *novum* jest przekonanie, że Bóg realizuje swój plan miłosierdzia również w stosunku do pogan. Paweł zdaje sobie sprawę z doniosłości i trudności podejmowanego tematu, zważywszy na fakt, że miłosierdzie Boże (gr. ἔλεος) wobec pogan nie ma w przekonaniu Izraelitów gwarancji przymerza²⁴.

Apostoł jednak, w świetle doznanego miłosierdzia, pełen Bożego ducha, na nowo odczytuje teksty Starego Testamentu. W części dogmatycznej listu cytuje Boże orędzie z Księgi Wyjścia: „Ja wyświadczę łaskę, komu chcę wyświadczyć (gr. ἐλεέω), i okażę miłosierdzie temu, komu je chcę okazać (gr. οἰκτίρω)” (Rz 9, 15; Wj 33, 19 LXX), które staje się kluczem do zrozumienia jego teologii. Bóg jest absolutnie wspaniałomyślny

---

²⁰ Cytaty biblijne za: *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich (Biblia Tysiąclecia), Poznań 2000⁵.

²¹ Por. S. Szymik, *Modlitwa apostołska św. Pawła*, „Verbum Vitae” 22 (2012), s. 145.

²² Por. A. Vanhoye, *Miłosierdzie w Biblii*, „Pastores” 13 (2001) nr 4, s. 15.

²³ Por. G. Wrona, *Obdarzony miłosierdziem...*, dz. cyt., s. 135.

²⁴ Por. S. Hałas, *Bóg jako miłosierny ojciec...*, dz. cyt., s. 54.

i całkowicie wolny w swoim działaniu²⁵. Od samego początku przedmiotem Jego zainteresowania była cała ludzkość²⁶.

Wykorzystuje On przestrzeń stworzoną przez nieposłuszeństwo Izraela, aby i poganom okazać swoje miłosierdzie. Pozorny paradoks historii zbawienia, że

poganie, nie zabiegając o usprawiedliwienie, osiągnęli usprawiedliwienie, mianowicie usprawiedliwienie dzięki wierze, a Izrael, który zabiegał o Prawo usprawiedliwiającej, do celu Prawa nie doszedł (por. Rz 9, 30–31),

pozwala Pawłowi odkryć Bożą strategię, której ostatecznym celem jest tryumf Jego miłosierdzia (gr. ἔλεος)²⁷.

Ten Boży plan można streścić słowami s. Faustyny Kowalskiej, że zaczyna się on z miłosierdzia Bożego (por. Rz 9, 16) i na nim się kończy (por. Rz 11, 32)²⁸. Miłosierdzie jest więc pierwszym i ostatnim słowem Boga. Jego konkretnym wyrazem jest wielka cierpliwość (gr. πολλή μακροθυμία) i bogactwo chwały (gr. πλοῦτος τῆς δόξης).

4. Kapłaństwo miłosierdzia

Bezpośrednie przełożenie refleksji teologicznej na *praxis* życia chrześcijańskiego znajdujemy w części parenetycznej Listu do Rzymian (Rz 12–15). Tezę (*propositio*) wykładu moralnego stanowią słowa:

A zatem proszę was, bracia, przez miłosierdzie Boże, abyście dali ciała swoje na ofiarę (gr. θυσία) żywą, świętą, Bogu miłą, jako wyraz waszej rozumnej służby Bożej (gr. λατρεία). Nie bierzcie więc wzoru z tego świata, lecz przemieniajcie się przez odnawianie umysłu, abyście umieli rozpoznać, jaka jest wola Boża: co jest dobre, co Bogu miłe i co doskonałe (Rz 12, 1–2)²⁹.

---

²⁵ Por. S. Hałas, *Bóg jako miłosierny ojciec...*, dz. cyt., s. 55; P. Kasilowski, *Miłosierdzie w Nowym Testamencie*, „Studia Bobolanum” 27 (2016) nr 1, s. 31.

²⁶ Por. S. Wilczek, *Miłosierdzie Boże w Starym i Nowym Testamencie według encykliki Jana Pawła II „Dives in misericordia”*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 23/24 (1990–1991), s. 38.

²⁷ Por. A. Vanhoye, *Miłosierdzie w Biblii*, dz. cyt., s. 15.

²⁸ Por. F. Kowalska, *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej*, Warszawa 1993, nr 1506.

²⁹ Por. A. Gieniusz, *Boże Miłosierdzie...*, dz. cyt., s. 142.

Jest tu mowa o kapłaństwie miłosierdzia. Na ten element konsekracji chrześcijanina wskazują terminy kultyczne: *θυσία* i *λατρεία*, które posiadają starotestamentowe konotacje. Pierwszy z nich akcentuje przejście ze sfery *profanum* do *sacrum*, wyrażając ideę oddzielenia od świata dla wykonywania świętych czynności. Znaczenie drugiego zostało zaktualizowane poprzez użycie w nowym kontekście paraklezy (gr. *παράκλησις*) i „intensywnego” miłosierdzia Bożego (gr. *οικτιρμός*; Rz 12, 1). Wcześniej bowiem, w części dogmatycznej, pojawił się w związku z przymierzem (gr. *διαθήκη*) i nadaniem Prawa (gr. *νομοθεσία*; Rz 9, 4), gdzie Paweł akcentował „wierne i wolne” miłosierdzie Boga (gr. *ἔλεος*). Miłosierdzie Boże jest tu zatem przyczyną sprawczą i jednocześnie motywacją składania ofiary i rozumnej służby³⁰.

Paweł wskazuje na nową organizację kultu Bożego (członki, charyzmaty, funkcje), w której, jak to trafnie zauważył św. Piotr Chryzolog, „człowiek jest tu sam dla siebie ofiarą i kapłanem”³¹ miłosierdzia. Jego postawa poświęcenia życia i wierności Bogu wyraża się najpełniej w uczynkach miłosierdzia (gr. *ἔλεος*; Rz 12, 8). Oddać drugiemu „wierne” miłosierdzie (gr. *ἔλεος*) za doświadczenie „intensywnego” miłosierdzia Boga (gr. *οικτιρμός*).

5. Teofania Pawłowa

W naszych rozważaniach dochodzimy do momentu, w którym należy zadać sobie pytanie, czy nauka o Bożym miłosierdziu w listach apostoła osiąga swój ostateczny dojrzały wyraz. Aby znaleźć na to odpowiedź, należy sięgnąć do Listu do Efezjan, ponieważ jest on powszechnie uważany za wielką syntezę teologiczną Pawłowej Ewangelii³².

Znajdujemy tam refleksję nad wielkością Bożego miłosierdzia:

A Bóg, będąc (gr. *ὢν*) bogaty w miłosierdzie (gr. *πλούσιος ἐν ἐλέει*), przez wielką swą miłość, jaką nas umiłował, i to nas, umarłych na skutek występków, razem z Chrystusem przywrócił do życia (Ef 2, 4-5).

³⁰ Por. A. Gieniusz, *Boże Miłosierdzie...*, dz. cyt., s. 145.

³¹ Piotr Chryzolog, *Kazanie 108: Bądź kapłanem Boga i Jego ofiarą*, w: *Liturgia godzin*, t. 2, Poznań 1984, s. 606.

³² Por. A. Jankowski, *Listy więzienne świętego Pawła. Do Filipian – do Kolosan – do Filemona – do Efezjan. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1962, s. 356.

Zdanie to zostało umieszczone w części dogmatycznej listu w kontekście Bożego planu zbawienia, którego *meritum* jest powołanie grzesznej ludzkości do nowego życia w Chrystusie³³.

Określenie „ten, który jest” (gr. ὧν) wywołuje skojarzenie z *teofanią* Mojżeszową w krzaku gorejącym na górze Horeb: „Jestem, który jestem” (gr. ἐγὼ εἰμι ὁ ὧν; Wj 3, 14 LXX), a „bogaty w miłosierdzie” (gr. πλούσιος ἐν ἐλέει) jest jakby streszczeniem przymiotów Boga z *teofanii* na Synaju: „miłosierny i litościwy, cierpliwy, bogaty w łaskę i wierność” (gr. οἰκτίρων καὶ ἐλεήμων μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ ἀληθινός; Wj 34, 5 LXX)³⁴.

Teofania Pawłowa konfrontuje nas zatem z tajemnicą miłosierdzia Bożego (gr. ἔλεος), z Jego wielką miłością (gr. πολλή ἀγάπη), która przychodzi z pomocą „umarłym” na skutek grzechów, objawiając się najobficiej w Osobie Chrystusa, który dokonuje dzieła zbawienia (gr. σωτήρια)³⁵. Ostatecznie zaś jest świadectwem tryumfu nad słusznym gniewem Boga, ukazując miłosierdzie jako zwieńczenie Jego sprawiedliwości.

Odpowiadając zatem na postawione pytanie, trzeba powiedzieć, że w *teofanii* Pawłowej Bóg objawia w pełni bogactwo swego miłosierdzia.

Wnioski

Paweł oddaje aspekt ubogacenia człowieka przez miłosierdzie Boga, odwołując się do dwóch terminów greckich: ἔλεος i οἰκτιρμός. Analiza semantyczna pozwala określić ἔλεος jako miłosierdzie „wolne, bezinteresowne i wierne” (akcent pada na Dawcę i motywację Jego działania: wolność, bezinteresowność i wierność), a οἰκτιρμός jako miłosierdzie „angażujące, intensywnie przeżywane i pogłębiające relację” (akcent pada na więź pomiędzy Dawcą a obdarowanym, który czuje się zobowiązany, aby odpowiedzieć na dar miłosierdzia).

³³ Por. G. Wrona, *Obdarzony miłosierdziem...*, dz. cyt., s. 152.

³⁴ Por. P. Kasiński, *Miłosierdzie w Nowym Testamencie*, dz. cyt., s. 30; M.D. Coogan, *Miłosierdzie Boże*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa 1996, s. 519.

³⁵ Połączenie miłosierdzia (gr. ἔλεος) z teologią zbawienia (gr. σωτήρια) pozwala zakwalifikować je jako jedno z podstawowych pojęć teologicznych. Por. S. Hałas, *Bóg jako miłosierny ojciec...*, dz. cyt., s. 53; P. Kasiński, *Miłosierdzie w Nowym Testamencie*, dz. cyt., s. 30.

Apostoł zarysowuje podstawy swojej nauki o miłosierdziu w Drugim Liście do Koryntian. Jego *berakah*, będąca owocem kontemplacji osobistego doświadczenia, błogosławi Ojca jako źródło „intensywnego i angażującego” miłosierdzia, którego najwspanialszym darem jest Jezus Chrystus. Teologiczny kształt swoim rozważaniom Paweł nadaje w Liście do Rzymian. W części dogmatycznej prezentuje Boży plan miłosierdzia, który od samego początku obejmował całą ludzkość. Zakłada on ostateczny tryumf miłosierdzia nad gniewem Boga. „Bezinteresowne i wierne” miłosierdzie zostaje przedstawione jako pogłębienie Bożej sprawiedliwości. Tym samym staje się ono pełnoprawnym pojęciem teologicznym. Z kolei w części parenetycznej apostoł, używając języka kultycznego, zwraca uwagę na kapłaństwo miłosierdzia „angażującego”, które znajduje swój najdoskonalszy wyraz w bezinteresownych uczynkach miłosierdzia. Jest więc naśladowaniem hojności i wierności miłosiernego Stwórcy. Najwspanialszą *teofanię* Nowego Testamentu przynosi nam deuteropawłowy List do Efezjan. Bóg „bogaty w miłosierdzie” dzieli się bezinteresownie swą wielką miłością i zbawieniem w Jezusie Chrystusie. Pawłowa teologia miłosierdzia znajduje więc swoją kontynuację i, co więcej, zyskuje swoje ostateczne dojrzałe sformułowanie.

Można zatem powiedzieć, że w listach św. Pawła „na czarnym tle rozpaczliwej nędzy człowieka jaśniej bogactwo Bożego miłosierdzia, które przynosi mu zbawienie”³⁶.

Bibliografia

Bernaciak J., *Temat miłosierdzia w Listach św. Pawła*, w: *Święty Paweł i jego dzieło*, red. J. Micyński, Lublin 2014, s. 177–200.

Piotr Chryzolog, *Kazanie 108: Bądź kapłanem Boga i Jego ofiarą*, w: *Liturgia godzin*, t. 2, Poznań 1984, s. 606.

Coogan M.D., *Miłosierdzie Boże*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Warszawa 1996, s. 519–520.

Czerski J.M., *Miłosierdzie w listach św. Pawła*, „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*” 13 (1992), s. 13–29.

Czerski J.M., *Nowotestamentalna terminologia miłosierdzia*, „*Ruch Biblijny i Liturgiczny*” 1 (1987) nr 40, s. 19–26.

---

³⁶ A. Jankowski, K. Romaniuk, L. Stachowiak, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, Poznań–Warszawa 1975, s. 840.

Dufour-Léon X., *Słownik Nowego Testamentu*, tłum. i oprac. K. Romaniuk, Poznań 1986.

Franciszek, *Bulla Misericordiae vultus*, Rzym 2015.

Geniusz A., *Boże miłosierdzie jako źródło chrześcijańskiego nonkonformizmu* (Rz 12, 1-2[8]), „*Verbum Vitae*” 3 (2003), s. 139–161.

Hałas S., *Bóg jako miłosierny ojciec. Biblijne podstawy teologii miłosierdzia*, „*Symposium*” 7 (2003) nr 2, s. 47–60.

Hałas S., *Bóg jako „Ojciec miłosierdzia”* (2 Kor 1, 3). *Biblijne powiązanie Bożego miłosierdzia z ojcostwem*, „*Verbum Vitae*” 3 (2003), s. 163–179.

Hałas S., *Miłosierdzie w Piśmie Świętym*, Kraków 2016.

Jankowski A., *Listy więzienne świętego Pawła. Do Filipian – do Kolosan – do Filemona – do Efezjan. Wstęp – przekład z oryginału – komentarz*, Poznań 1962.

Jankowski A., Romaniuk K., Stachowiak L., *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, Poznań–Warszawa 1975.

Kasiłowski P., *Miłosierdzie w Nowym Testamencie*, „*Studia Bobolanum*” 27 (2016) nr 1, s. 29–41.

Kowalska F., *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej*, Warszawa 1993.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich (Biblia Tysiąclecia), Poznań 2000⁵.

Piekarz D., „*Ubodzy, a wzbogacający wielu*” (por. 2 Kor 6, 10). *Ubóstwo Chrystusa i wiernych w nauczaniu św. Pawła*, „*Polonia Sacra*” 20 (2016) nr 1, s. 81–94.

Szymik S., *Modlitwa apostołska św. Pawła*, „*Verbum Vitae*” 22 (2012), s. 137–154.

Vanhoye A., *Miłosierdzie w Biblii*, „*Pastores*” 13 (2001) nr 4, s. 9–17.

Wilczek S., *Miłosierdzie Boże w Starym i Nowym Testamencie według encykliki Jana Pawła II „Dives in misericordia”*, „*Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*” 23/24 (1990–1991), s. 23–41.

Wrona G., „*Obdarzony miłosierdziem przez Pana*” (1 Kor 7, 25). *Teologia miłosierdzia w Listach św. Pawła*, Kraków 2010.

Zdybicka Z.J., *Sprawiedliwość a miłosierdzie w chrześcijaństwie*, w: *Sprawiedliwość – idee a rzeczywistość*, red. P. Jaroszyński, Lublin 2009, s. 123–134.

Zyzak W., *Miłosierdzie jako termin teologiczny*, „*Polonia Sacra*” 19 (2005) nr 1, s. 133–154.